

Gimtosios kalbos reikšmė asmenybės ugdymui

GIEDRĖ STUNŽĖNIENĖ
2010 03 19

Daugelio tautų šviesuoliai – filologai, kurie dažniausiai buvo ir filosofai, – ne vieną šimtmetį nagrinėjo ir suprato gimtosios kalbos reikšmę asmenybei ir tautai. Jų išvalgas patvirtino XX a. suklestėjusios psicholingvistikos atstovai, pasitelkdami įvairius eksperimentus. Jų požiūrius H. Hörmannas apžvelgia knygoje „Psychologie der Sprache“ („Kalbos psichologija“, 1977). Visi prieina prie tų pačių išvadų: gimtoji kalba esanti ne vien bendravimo priemonė, ji būtina vaiko ir suaugusiojo asmenybės vystymosi sąlyga ir turi didžiausią reikšmę pažinimo plėtrai. Daug kalbama apie gimtosios kalbos reikšmę asmenybės pasaulėžiūrai, dvasingumui ir moralei.

XVI–XVII a. gyvenęs dvasininkas M. Daukša – lietuvių raštijos pradininkas – iš lenkų kalbos išvertė J. Ledemos katekizmą („Katechizmas, arba Mokslas, kiekvienam krikščioniui privalus“, 1595), o vėliau ir J. Wujeko mažąją postilę (1599), kurios pratarmėje aukštino gimtąją kalbą, pabrėžė jos vaidmenį tautos gyvenime, pageidavo, kad lietuvių kalba taptų viešosios vartosenos ir rašto kalba. Vertimai tikslūs, kūrybiški: jo kalbai būdingas žodingumas, vaizdumas, sakinių sklandumas. Jo atvaizdas iškaltas ant Marijampolėje pastatyto paminklo tautai ir kalbai, o po juo – žodžiai: „Kalba – bendras meilės ryšys, tėvynės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas.“

Tuo viskas pasakyta. Puoselėkime gimtąją kalbą ir nereiks papildomų mokslų apie pilietiškumą, patriotizmą, etiką, moralę, o valstybė bus saugi ir kol bus kalba – neišnyks. Apie kiekvieną šio M. Daukšos koncentruoto posakio žodį filosofų ir mokslininkų prirašyti ištisi puslapiai. Jie teigia, kad kiekviena tauta pati sukūrė savo kalbą. **K. D. Ušinskas tautą ir jos kalbą laiko milžiniškais organizmais, kurių atžvilgiu pavienis žmogus yra tartum kraujo kūnelis. „Nejaugi visa tai, kas išreikšta tautos kalboje, slypi tautoje?“ Kalboje randame „daug gilaus filosofinio proto, tikrai poetiško jausmo, grakštaus, nuostabiai teisingo skonio, stipriai sutelktos minties darbo pėdsakus, begalybę nepaprasto jautrumo subtiliausioms gamtos reiškinių moduliacijoms, daug pastabumo, daug griežčiausios logikos, daug aukštų dvasinių polėkių bei užsimezgsusių idėjų, kurias su dideliu vargu vėliau pasiekia didis poetas ir giliamintis filosofas“.** Iš čia „liejasi nuostabi liaudies daina, iš kurios semiasi įkvėpimo ir poetas, ir dailininkas, ir muzikas; skamba taiklus, gilus žodis, kurį, pasitelkęs mokslą ir stipriai išvystytą mintį, tyrinėja filologas ir filosofas ir stebisi gilumu ir taiklumu to žodžio, atėjusio iš tolimiausių, niūriausių ir tamsiausių laikų“.

Niekas nežino, kada žmogus pradėjo kalbėti, nes žmogaus kalbos pradžia dingsta tolimoje praeityje, o gal prieš 20 milijonų metų, kaip teigia Vydūnas. Tačiau ištyrinėta, kaip atsiranda kalba, kaip vaikai pradeda kalbėti, išanalizuoti visi kalbos komponentai.

Pirmykštis žmogus mąstė vaizdais, pirmykštis pažinimas buvo intuityvus regėjimas. Žmogus regėjo daiktą ir kūrė vaizdą, o šį įkūnijo žodyje. Žmogus išgyveno daiktą ar įvykį ir tai stengėsi išreikšti garsine forma. **Pasak A. Maceinos, žodžio kirtis ir priegaidė, balsių ilgumas ir trumpumas, kuris sudaro žodžio melodiją, priebalsių pobūdis – visa tai yra garsinė medžiaga, naudota daikto vaizdui realizuoti. Todėl gerai ištarti žodį reiškia garsais išreikšti daikto ypatybę, kaip ją suvokė pirmykštė tautos intuicija. Geras žodžio tarimas atkuria tai, ką tauta jame realizavo. Netikęs žodžio tarimas iškreipia daikto vaizdą ir bloga linkme pakreipia kūdikio mąstymą. Iš garsinės formos kūdikis savaimingai suvokia daiktą tautišku būdu ir kartu įgyja tautišką mąstyseną.**

Pasak J. Piaget, iki 10 metų vaikai daikto pavadinime mato įsikūnijusių daikto esmę, su kuria daiktas atrodo suaugęs. Tik nuo 11–12 metų vaikai suvokia daikto ir jo pavadinimo skirtumą.

Šiandien mūsų pažinimas kitoks. Iš pojūčių, vaizdinių mūsų sąmonė formuoja sąvokas, kurias išreiškiamo žodžiais. O nemažai sąvokų sukuriama iš žodžių, ypač mokantis. Šiandien mums daikto pavadinimas – tik ženklas, o ne žodyje įkūnytą to daikto išgyvenimą. Žodis nėra sutartas ženklas kaip Morzės abėcėlė, bet, **J. G. Herderio žodžiais, lukštas, kuriame randame mintį. Pasak A.**

Maccinos, mintis įgyja pavidalą žodyje, ir žodis įgyja prasmę mintyje. Mąstymas yra tylus kalbėjimas, ir kalbėjimas yra garsus mąstymas.

Iš psichologijos žinome, kad mūsų sąmonėje vyksta mąstymo operacijos (palyginimas, analizė, sintezė, apibendrinimas, abstrahavimas), kurios būtinos formuojant sąvokas, darant išvadas, planuojant, sprendžiant problemas. Informacija, gauta per įvairius pojūčių receptorius (regą, klausą ir kt.), vaizdinių pavidalu apibendrinama, suformuojamos sąvokos ir išreiškiamos žodžiais.

Pasak J. B. Carrollio, sąvoka – abstrahuota materialinė ir dvasinė organizmo patirtis.

K. D. Ušinskis žodį lygina su bibliotekos kartotekos kortele – jis žymi mūsų sąmonėje atminties dėka įsitvirtinusias sąvokas.

Vydūnas teigia, kad mintis žmogaus prigimtyje yra galingiausias svertas, kalba – tautos dvasios išorinė raiška. Jo nuomone, ne tik kalba veikia žmogaus vidinį pasaulį, bet ir jo vidus daro įtaką žmogaus kalbai: „Jam tariant ir manant visuomet tai, kas teisu, malonu, gražu, visa tai auga jo viduje, ir nešvarumas turi išnykti.“ Intelektualumas ir kalba ne tik yra tarpusavyje susiję, bet ir skatina vienas kito vystymąsi. Ir apie tautos praeitį galima spėti iš kalbos.

Vydūno nuomone, lietuvių kalbos tyrumas, gražus skambesys ir turtingumas (nes yra gausybė žodžių kuo menkiausiems minčių ir jausmų skirtumams išreikšti) byloja apie šviesią ir skaidrią sąmonę, iš kurios ta kalba augo. Tačiau vėlesnės lietuvių kartos nesistengė dvasia kilti, todėl kalba apsiniaukė, tauta apmirė, kai kurie gilesnio turinio žodžiai jau prarado savo prasmę ir besiskiria tik forma.

K. D. Ušinskis rašo, kad žodis yra pagrindinė žmogaus vystymosi priemonė. Dvasinis įrankis – žodis turi didesnę reikšmę negu regėjimas. Intelektinio proceso vaisius – žodis pereina į tautos kalbą, tampa to galingo nuolat kintančio organizmo dalele. Žodžiai pasieks mūsų palikuonis ir sužadins jų kūrėjų sąvokas, idėjas bei jausmus. Taigi amžiai ir nesuskaičiuojamos žmonijos kartos savo darbu kaupia dvasinį žmogaus turtą. Vėlesnės kartos toliau perima, kelia ir rutulioja tas pačias idėjas kaip ir protėviai. Žmoguje glūdi ne tik paveldimas tautinis charakteris, bet ir dvasinės prielaidos sėkmingai išmokti gimtąją kalbą.

Todėl vaikystėje nuostabiu būdu labai greitai suformuojama daugybė sąvokų ir išmokstama daug gimtosios kalbos žodžių. (Žinoma, jeigu vaiko turtinga patirtis ir savo aplinkoje jis girdi pakankamai daug žodžių. Svarbu ir kokie tie žodžiai.)

Pasak K. D. Ušinskio, kalba, būdama išsamiausias ir teisingiausias viso dvasinio, daugiaamžio tautos gyvenimo metraštis, yra laikoma nuostabiausia tautos mokytoja. Lengvai išmokdama gimtąją kalbą, kiekviena nauja karta drauge perima minties ir jausmų vaisius, kuriuos paliko tūkstančiai ankstesniųjų kartų. Visa, ką tos nesuskaičiuojamos pirmtakų kartos matė, visa, ką patyrė, jautė ir galvojo, lengvai ir be vargo perteikiama vaikui, vos atvėrusiam akis į Dievo pasaulį, išmokęs gimtąją kalbą, jis jau žengia į gyvenimą su neaprepiamomis jėgomis.

J. Vabalas-Gudaitis taip pat išvelgė visus gimtosios kalbos reikšmingumo tautos ir individo vystymuisi aspektus. „**Kalba yra nepertraukiamas gyvas siūlas, rišantis mūsų praeitį su ateitimi, perduodantis mums iš praeities dvasios jėgų ir sudarantis objektyvų tautos vienybės ženklą.**

Mūsų nervų sistema su daugeliu paveldėtų savybių bei polinkių išsilietai į tam tikras psichines formas jautresnė yra gimtiesiems garsams. Jei apskritai kalba yra svarbiausia mokslinimo priemonė, tai gimtoji kalba yra geriausia ir labiausiai išbandyta priemonė, [...] nes tą kalbą vartodami mes suteiksime vaikui daugiau gyvų žodžių, įleidusių savo šaknis giliai į praeities patirtį; taigi sukelsime daugiau instinktų ir psichinės energijos, o visa tai padės vaikui geriau išvystyti savo psichiką. Protėvių dainos bei muzikos motyvai kelia ir stiprina protėvių dvasią ne tik vaiko, bet ir suaugusiojo, jų instinktus bei gabumus, kurie taip reikalingi mūsų kovoje už būvį. Todėl, kai kitos gyvenimo sąlygos vienodos, didesnis dvasios skurdas gresia tiems, kurie atsižada gimtosios kalbos arba bruka

vaikams svetimą kalbą. [...] todėl, norėdami geriau vystyti savo psichiką ir produktyviau dirbti, privalome daugiau dėmesio kreipti į gimtąją kalbą ir tą šaltinį visiškai panaudoti savo darbingumui kelti.“

Pasak psicholingvistų, vaiko kalbos išmokimą sąlygoja ne vien aplinka, suaugusiųjų pamėgdžiojimas, bet ir paslaptinių vidinių galių veikimas. Kiekvienai vaiko amžiaus pakopai būdinga tam tikra vidinė gramatika, generuojanti sakinius, kurių apimtis ilgainiui didėja. Pradžioje vaikas kalba daugiau žodžiais, reiškiančiais subjekto ir veiksmo santykius, jo kalba egocentriška, net ir pakartodamas sakinį, jis praleidžia mažiau informatyvius žodžius (pagalbinius veiksmažodžius, artikelius, jungtukus ir kt.). Jo kalboje daugiau konkrečių daiktavardžių, būdvardžių, veiksmažodžių. Bręstant vaikui ta jo vidinė gramatika darosi vis sudėtingesnė.

Pirmiausia vaikas suvokia situaciją, bendrą sakinio prasmę, o tik vėliau atskirus žodžius. Žodžiai tik padeda patikslinti įvykio, veiksmo, situacijos reikšmę. Vaikas mokosi ne sakinio žodžių reikšmių, bet sąvokų žodinės raiškos. Suvokimas ir veikla dar neskiriami ir reikalauja viso organizmo mobilizacijos. Psichologai kalbą laiko veiklos tąsa kitomis priemonėmis. Kalbos vystymąsi stimuliuoja poreikis suprasti, atlikti veiksmą ir pagaliau poreikis žinoti.

Pasak L. Vygotškio, kurį laiką mąstymas ir kalba vystosi atskirai, tačiau greitai mąstymas ima vykti kalbos dėka, ir ji tampa intelektualiai. Vidinė kalba atsiranda iš socialinių sąlygų, išorinės kalbos ir pagaliau veiklos. Visos aukštesnės psichikos funkcijos susiklosto bendradarbiaujant ir tik vėliau tampa asmeninėmis psichologinės veiklos formomis. Vėliau pagal sąmonėje susiformavusias gramatines struktūras, pagal jų schemas klasifikuojami žmogaus požiūriai į pasaulį. Kalba ne tik padeda sujungti pojūčių veiklą su vidine proto veikla, bet ir yra minčių atsiradimo šaltinis, padeda atrasti tai, kas anksčiau buvo nežinoma, nepažinta.

Ir kiti mokslininkai (A. Huxley, W. Benjaminas) teigia, kad tautos dvasia ir kalba neatsiejamos, nes žodis formuoja sąmonę to, kuris jį vartoja. Žodžiai, kuriuos vartojame kalbėdami apie save ir pasaulį, nulemia mūsų elgseną ir charakterį. Pasaulio suvokimui įtaką daro ne individo patirtis ir jo motyvai, o kalba, kurią galima palyginti su mūsų kūno pojūčiais.

Kalba pateikia mums įrankius patirčiai kaupti. Kaip sunku surasti žodžius tam, ką matome! Bet kai ateina žodžiai, jie kaip mažiukai kaltai iškalo mums pasaulio vaizdą tarsi ant vario plokštės. (Be abejo, tas vaizdas, apie kurį žodžiais galime mąstyti, suformuojamas mūsų sąmonėje.)

L. Weisgerberis teigia, kad atskiro žmogaus dvasinę veiklą labiau nulemia gimtosios kalbos pasaulėžiūra negu pati asmenybė. Taigi, kiekviena kalba įkūnija savitą pasaulėžiūrą ir nulemia mąstymą.

Pasak Vydūno, pačioje kalboje yra tiek proto, kad galima sakyti kalbą manant už patį žmogų. *Šnekant gimtąja kalba susidaro trejopas žinojimas: sąmoningas žinojimas kyla iš kalbančiojo minčių, kiti du žinojimai nėra sąmoningai suvokiami – vienas užkoduotas pačioje kalboje, kitas kyla iš prigimties, o svetima kalba – tik iš atminties. (Būna, kad žmogus, nebegirdėjęs ir nemokantis savo protėvių kalbos, ją išgirdęs pajunta kažkokį vidinį ryšį su ta kalba.)*

Vydūnas skiria grynąsias (pvz., lietuvių, vokiečių, prancūzų, **pastaba: prie lietuvių yra ir rusų k., nei pranc., nei vok. nėra grynos, jos nutolusios nuo Sanskrito k., vadinamos beta pranos kalbomis**) ir mišriasias (pvz., anglų) kalbas. Mišrioji kalba nebemananti už patį žmogų, tada žmogus verčiamas daugiau pasilikti savo viduje mąstydamas, nes galybė nesiranda kalboje, bet žmoguje, kuris ją vartoja. Pvz., anglai taupiau mąsto, yra santūresni ir kaip tauta laikomi daugiau pažengusiais, bet jų kalboje nėra nei galybės, nei grožybės. Tuo tarpu grynoji kalba esanti tikra magijos priemonė. Jeigu ją vartotų labai kilnūs žmonės, prisidėtų jų kalbos vidinė galybė ir išėtų nuostabus dvasios apsiireškimas. Tokios grynosios kalbos atstovai labai daug pasiektų, jeigu dar stengtųsi savo vidumi tobulėti. Dažnai tokią kalbą užteršia kitų kalbų žodžiai, jeigu tautoje nėra šviesių asmenybių, kurios sugebėtų savo kalboje rasti naujiems faktams ar daiktams pavadinti atitinkamų žodžių. **Būna, kad žmonės noriai meta savo gimtąją kalbą ir griebiasi svetimosios – taip jie tikisi garbingesni tapsių. Nors kalboje ir**

atsispindi tautos kultūra, kultūringesne kalba pasimokęs dar nėra tapęs kultūros žmogumi, nes kultūra yra augimo dalykas. Taip žemas žmogus, pasimokęs svetimos kalbos ir ja kalbėdamas, neiškyla iš savo būties, o dažniausiai grimzta. Gana žinomas doriškas ištautėlių silpnėjimas. Būna, kad žmonės maišo kalbas. Žodžiai, paimti iš svetimų kalbų, retai tepraskaidrina mintį. Todėl žmonės, kurie daug svetimų žodžių vartoja, retai težino, ką iš tikrųjų norėję pasakyti. *Tokia maišyta kalba temdo žmogaus sąmonę, kartu nyksta tai, kas žmoniška. Todėl visur, kur kalbos maišosi, silpnėja dora.*

Pasak A. Maceinos, „gimtosios kalbos mokymas todėl įgyja dorinės reikšmės, nes pažadina dorinį žmogaus santykiavimą su sava tauta“. Jo nuomone, tautinis auklėjimas iš gimtosios kalbos mokymo pirmiausia reikalauja nustatyti tinkamus mokinio santykius su pačia kalba. Mokinys turi pajusti, kad kalba yra lyg ir kokia šventenybė, kurios negalima niekinti netikslia tarsena, netaisyklingais posakiais ar šiurkščiu stiliumi, kad ji yra vienintelė sava kalba, organiškai suaugusi su mūsų siela ir tarsi tapusi jos dalimi. Toliausias gimtosios kalbos mokymo tikslas yra žmogus, pasiryžęs ir pasiruošęs dalyvauti bendruose darbuose, kurie atsiranda dėl sąryšio su tos pačios kalbos bendruomene.

A. Maceina iškelia gamtos, architektūros, tautinės literatūros ir dainos bei muzikos reikšmę tautiniam auklėjimui. „*Jaunoji karta, nesusigyvenusi su savo šalies gamta, neįaugusi į intymius tautos santykius su gamtiniu pasauliu, negali tinkamai sutapti nė su tautos menu, nes jis lieka jai pusiau svetimas.*“ Jis iškelia „dėžių stiliaus“ statinių, kurie visai kontrastingi aplinkai, neigiamą poveikį asmenybei. Ypatinę reikšmę jis skiria tautinei literatūrai, kuria grožėdamasis žmogus įauga į savo tautos jausenos ir pasisakymo būdą. Ypač reikšmingos tautinės pasakos ir legendos, tautiniai padavimai ir mitai. Jie perkelia vaiką į kitą pasaulį ir jis išgyvena tai, ką tauta yra išgyvenusi prieš keliolika amžių. Auklėjamoji pasakų vertė glūdi sąmonėje ir asociacijų būdu savaime iškyla ir nėra reikalo ją pamokos gale suimti į tam tikrą formulę. Tautinės dainos esmė yra jos melodija. Tai, ką tauta išreiškia žodžio garsais, ji pratęsia ir pagilina dainos melodija, tik kur kas tobuliau ir ryškiau. Muzika prabyla į pačias žmogaus prigimties gelmes, įkūnija idėją tiesioginiu būdu, įveda žmogų į pačias tautinės individualybės gelmes. O atgaivinti tautinius šokus, **A. Maceinos nuomone, reiškia atgaivinti bendruomenišką džiūgavimo pobūdį, pajauti ryšį su kitais džiaugsme ir kartu nuteikti žmones bendram gyvenimui ir bendrai kūrybai.**

Daugelis filosofų ir filologų su pasibaisėjimu kalba apie bandymus nutautinti mažesnes tautas, įbrukti joms svetimą kalbą. Tai **vaizdingai išreiškė K. D. Ušinskis**: „*Ir nėra nepakenčiamosios smurto, kaip atimti iš tautos palikimą, kurį sukūrė nesuskaičiuojamos mirusios pirmtakų kartos. Atimkite iš tautos viską, – ir ji viską gali atgauti; bet atimkite kalbą, – ir tauta niekuomet jos daugiau nebesukurs. [...] išmirė kalba tautos lūpose, – išmirė ir tauta... Štai kodėl, pavyzdžiui, mūsų vakariniai broliai, iškentę įvairiausių svetimtaučių smurtą, kai tas smurtas pagaliau palietė kalbą, suprato, jog dabar iškyla klausimas dėl pačios tautos gyvenimo arba mirties.*“

Todėl kiekvienas tautinis atgimimas prasideda nuo kalbos, etnokultūros ir istorijos gaivinimo. Prisiminkime XIX a. aušrininkus ir J. Basanavičių – titaną dvasia ir darbais, jo bendrakeleivius M. Šernių, A. Vištelį, M. Jankų, J. Šliūpą, M. Akelaitį, P. Kriaučiūną, P. Vileišį, V. Pietarį, varpininkus ir V. Kudirką, knygnešius J. Bielinį ir kt., M. Valančių. Dauguma jų rinko tautosaką, nagrinėjo lietuvių mitologiją, rašė „Aušroje“. Spausdinosi ten ir Mažojoje Lietuvoje gyvenęs J. Zauerveinas, dainos „Lietuvninkai mes esam gimę“ autorius, mokėjęs 50 kalbų. Jis rašė: „Kaip dyvinai man judin širdį kalba mieloji Lietuvos.“ Prisiminkime V. Pietario „Algimantą“, kurį jis parašė apsuptas Naugardo šalčių toli nuo Lietuvos. Dauguma jų negalėjo gyventi Lietuvoje, nes buvo caro valdininkų persekiojami dėl savo veiklos. J. Basanavičius didžiąją gyvenimo dalį praleido Bulgarijoje, M. Akelaitis mirė Prancūzijoje, P. Kriaučiūno kaulai ilsisi kažkur Rusijos platybėse. Beje, pirmajam „Aušros“ numeriui išleisti pinigų sudėjo M. Šernius, A. Vištelis ir J. Basanavičius (pastarasis tuo metu gyveno svetur ir neturėjo darbo).

Aušrininkai ir varpininkai išugdė ir prikėlė tautos atgimimo darbui visą plejadą kultūros veikėjų ir rašytojų: Maironį, Žemaitę, P. Arminą-Trupinėlį, P. Mašiotę, J. Mačį-Kėkštą ir kt. Jie toliau tęsė aušrininkų pradėtą tautinio atgimimo darbą. Panašiai puoselėjant savąją kultūrą, literatūrą, etninį paveldą, gaivinant tradicijas, dainas intuityviai buvo ruošiamas dirva ir antrajam atgimimui.

Visi tautos ideologai kalbėjo apie kultūrinį bendradarbiavimą su kitomis tautomis, ir ne tik apie būtinumą papildyti savo kultūrą geriausiais kitų tautų laimėjimais, bet ir puoselėti savo kultūrą, kad ji būtų įdomi ir kitoms tautoms. Jau praėjusio amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje **S. Šalkauskis nagrinėjo** tarpkultūrinio bendravimo reikšmę tautos kultūriniam augimui ir pažymėjo svetimų kalbų mokėjimą kaip vieną iš būtinų tarpkultūrinio bendravimo priemonių. Jis skyrė kultūrinį bendravimą ir bendradarbiavimą. **Bendravimas – kultūros gėrybių pasisavinimas, bendradarbiavimas – savo kultūros kitoms tautoms perteikimas (pastaba, apsikeitimas).** Tačiau, pasak S. Šalkauskio, svetimų kultūrinių gėrybių pasisavinimas yra tikrai naudingas tik tada, kai tauta sugeba pasisavinti jas kūrybiškai, pagal savo individualų stilių. Pasyviai vergiškas svietimos kultūros pasisavinimas nustelbia tautos individualybę.

I. Kubilienės nuomone, užsienio kalbos mokymasis mokyklose mūsų sąlygomis (t. y. nuo ketvirtos ar penktos klasės) netgi padeda kurti savo identitetą. Kai mokytojas tam tikromis užduotimis gretina dviejų kultūrų raiškos formas (vertybes, elgsenos modelius, stereotipus ir prietarus, verbalinius tabu, gestų kalbą, pagarbą, mandagumo kodeksą ir t. t.), jis padeda mokiniui save suvokti kaip kultūros asmenį. Pastebėta, kad tie besimokantieji, kurie turi gilesnį pagarbos jausmą gimtajai kultūrai, yra atidesni ir jautresni kitos šalies kultūrai, o kartu ir visuotinėms vertybėms. **Pasak I. Kubilienės**, „*pirmoji (gimtoji) kalba sukuria žmogaus tapatumą, savastį (identitetą) – jo mąstymo ir vertybinę sistemą, kuri įgalina žmogų veikti ir bendrauti savo visuomenėje... Jeigu receptyvioji kalbinė veikla – skaitymas ir klausymasis – suteikia plačias galimybes susipažinti su studijuojamosios kalbos šalies kultūra ir realijomis, tai produktyviosios kalbinės veiklos – kalbėjimo ir rašymo – paskirtis turėtų būti savosios kultūros ir savasties išraiška. Tik tokiu atveju kalbinė komunikacija gali vykti tarp lygiaverčių ir pilnaverčių partnerių.*“

Jau Vydūnas piktinosi, kad dažnai kitų tautų niekniekiai verčiami į lietuvių kalbą ir „tokuose raštuose slankioja žemiausi kitų tautų papročiai, būdai, mintys kaip kokios skruzdėlės lietuvių dvasios namuose ir griauja jos sienas“. Pigios pramogos didina vien tuštumą ir žemumą ir traukia žmones į prazūtį. „[...] lietuvių kalba tinka širdingumui bei kilnumui apreikšti. Tuštiesiems plepalams ir nesąmojingiems juokams ji priešinas kaip ir lietuvių tautos dvasia. Ir todėl tie labai nusižengia prieš ją, kurie į lietuvių kalbą pila bjaurumą kaip suplavas į brangius vyno stiklus.“ „Lietuvių kalba savyj laiko ne vien senumo atvaizdą, bet ir kilnumo bei šventumo. Jos panašumas į sanskrito kalbą nėra jau toks paviršutiniškas. [...] o sanskrito kalba yra surašytos aukščiausios žmonijos žinios. [...] Su giliu kvėpavimu ir daugiau dar su tuo, kad ji yra kalba aukštoms, kilnioms mintims apreikšti, rišasi lietuvių kalbos ritmas. Jis yra visai kitoks negu šiaip Europos kalbose.“ Vydūnas teigia, kad senos dainos turi šiuolaikiškai skambėti, kad praeities kultūra turi įgyti naujas formas, bet ji turi egzistuoti ir būti nuolatos papildoma.

Tačiau ir Vydūnas, ir K. D. Ušinskis, ir A. Maceina, ir S. Šalkauskis bei kiti filosofai ir lingvistai manė, kad būtina mokytis svetimų kalbų, bet tik po to, kai gerai išmokta gimtoji kalba. Ankstyvąją dvikalbystę ir dvikalbes mokyklas jie laikė didele blogybe. Pvz., A. Maceina teigia, kad dviejų kalbų pradžios mokykloje vartojimas yra kenksmingas vaiko mąstymo išsivystymui, nes mokant vaiką sykiu dviejų kalbų jo mąstymas nulemiamas dviem būdais, kurių nė vienas negali būti tobulai pasisavinamas, nes vienas kitam trukdo. Juo tos kalbos skirtingesnės, tuo šie būdai įvairesni, tuo jų įtaka vienas kitam kenksmingesnė.

L. Weisgerberis teigia, kad vaikai, kurie iš mažumės kalba dviem kalbomis, dvasiniu atžvilgiu ne tik labiau neišsivysto, bet ir net atsilieka. J. L. Vivesas reikalavo, kad pradžios mokykloje visi dalykai būtų dėstomi tik gimtąja kalba. J. Vabalas-Gudaitis taip pat teigia, kad pradinėje mokykloje daugiausia dėmesio reikėtų skirti gimtosios kalbos ugdymui ir netrukdyti jai sutvirtėti anksti mokant svetimų kalbų.

Pasak Vydūno, vaikus galima pradėti mokyti svetimų kalbų, kai jie sugeba savo vidų gimtąja kalba išreikšti, t. y. kai vaikas pradeda gimtąja kalba mąstyti ir laisvai reikšti savo mintis.

Pastaruoju metu psicholingvistikoje paplitusi hipotezė, kad mąstoma ne vien žodžiais, kad informacija saugoma ir pertvarkoma žmogaus psichikoje bendresnio už konkrečias kalbas kodo

pavidalu. Kalbant viena ar kita kalba, šis bendresnis kodas verčiamas į komunikacijai skirtą konkrečios kalbos kodą. Tačiau mintys tampa tik tada aiškios, kai jos išreiškiamos kalba. Visa tai nepaneigia gimtosios kalbos turtingumo ir žodžio reikšmės asmenybės ir tautos vystymuisi. Turime suprasti atsakomybę už savo kalbą, nes, pasak H. Hörmanno, kalbėdami auklėjame savo dar negimusius anūkus, o kalbos dėka su mumis mąsto daugelis kartų. Žmogus nėra visuomet tik kalbos objektas. Jis yra ir kalbos kūrėjas. O kas pats kuria kalbą, kuria ir pasaulį. Mūsų „aš“ apsuptas kalbos veidrodžių. Kalba santykiauja su tikrove kaip žemėlapis su žemynu ir atspindi ne realybę, o realybės struktūrą. Tai, ką išreiškia kalba, yra mažiau, negu vaizduojama. Žmonijos bendrumas ir sąmonė, išmintis ir žinojimas yra įmanomi tik kalbos dėka.

Manyčiau, kad vertas dėmesio **filosofo J. Minkevičiaus pastebėjimas**: *„Kalba yra žmogaus savikūros priemonė kultūros, istorijos ir tautos plotmėje. Sutrikusi kalba daro žmogų invalidą tautiškai ir istoriškai. Autentiškas žmogus tampa pats savimi mąstymo, kalbos ir elgesio bei veiksmo vienovėje. Kalbos pagedimas, švelniai tariant, pasidarė masiniu, jei ne universaliu reiškiniu. O jei kalba yra materialiai idealaus mąstymo išraiška, tai kokias mintis nešioja tos nualintos galvos? O jei kalba natūrali bendravimo priemonė, tai kiek žmogiškas yra tas bendravimas, kai tiek kalboje paplitę žargonai, vulgarumai, nešvankybės, beprasmybės, tuščiažodžiavimas?“*

Šiame fone keistai skamba Švietimo ir mokslo ministerijos užsienio kalbų mokymo strategijų projekte kaip grėsmė užsienio kalbų sėkmingam mokymui ir daugiakalbystės formavimui nurodytas per didelis gimtosios kalbos vertinimas: visuomenėje trūksta visuotinio susitarimo dėl ankstyvojo ir intensyvaus kalbų mokymo vertės bendriesiems gebėjimams ugdyti. Europos Tarybos ekspertai savo išvadose teigia, kad Lietuvoje labai pabrėžiama valstybinės kalbos reikšmė ir jos santykis su kitomis kalbomis – tautinių mažumų ar užsienio – yra gana prieštaringas. *„Visuomenės daugiakalbystė suvokiama ne tik kaip tikrovė, būtinybė ir galimybė, bet ir kaip galima, o gal net tiesioginė grėsmė lietuvių kalbai – tautinio savitumo pagrindui.“*

Siūlyčiau pamąstyti, ar šiuolaikinis žmogus taip išstobulėjo nuo kalbų maišymosi, kad jo ugdymui gimtoji kalba nebėra tokia reikšminga. Ar tikrai pagrįsta psichologiniu ir didaktiniu požiūriu kalbų mokymo politika, kurios siekiamybė – ankstyvoji dvikalbystė ir daugiakalbystė? Parengti du vadovėlių variantai mokyti anglų kalbos nuo antros klasės. Vienas iš jų integruotas su lietuvių kalbos vadovėliu. Suvienodinti programų reikalavimai gimtajai ir užsienio kalboms. Norint išlaikyti valstybinį lietuvių kalbos egzaminą nebereikia skaityti lietuvių literatūros klasikos, kurioje apibendrintas dvasinis tautos paveldas. Tačiau užsienio kalbas 70 % mokinių turi išmokti: pirmąją – B2, antrąją – B1 lygiu. Tikima, kad užsienio kalbas galima sėkmingai išmokti mokykloje tokiu pat būdu panardinant į kalbą, kaip ir gyvenant tos kalbos aplinkoje. Bet paminėtina, kad panardinti į kalbą, t. y. mokytis intensyviai – per trumpą laiką daug pamokų, o praktikoje įgyvendinamas ištęstas mokymas – per ilgą laiką mažai pamokų: pirmajai kalbai II–IV klasėse ir antrajai kalbai VI–X klasėse po 2 pamokas. Pirmosios anglų kalbos V–XII klasėse mokiniai pramoksta geriau, nes turi po 3–4 pamokas, tačiau mokymas pradinėse klasėse neefektyvus, kaip ir antrosios kalbos mokymas per 2 pamokas. Juk užsienio kalba greičiausiai pamirštama, vos tik nėra sąlygų ja kalbėti, **kad svetimą kalbą išmokti padeda intensyvus mokymas, geras gimtosios kalbos mokėjimas, vaiko branda, atminties dėsningumų paisymas.**